

ԵՐԱՆԱՇՆՈՐՀ
Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Խ Ո Ր Է Ն Շ Ի Ն Ա Ր Ա Ր

Վիշտը, որ նորէն ի խոր կը խոցէ ազգն ու Եկեղեցին, անակնկալ մահովը նորին Ս. Օծութիւն Խորէն Ա. Կաթողիկոսի, կ'աղեկիզէ նոյնպէս Ս. Աթոռոյս Հոգևոր Պետը, որոնք մերձ կէս դարու սրտակցութեամբ կապուած էին իրարու, երբ Հանգուցեալը Սարկաւազ էր տակաւին, Եկեղեցական և ազգային կեանքի տրտմութիւններու մէջէն, որ քառորդ դարէ ի վեր կ'ալեկոծեն մեր եկեղեցական և ազգային կեանքը, անոնք շարունակեցին մնալ բարեկամներ, հակառակ յաճախ իրենց տեսակէտներու տարբերութեան, Եւ այս պահուս երբ իր մահը պատմող այս առիբը կը գրեմ, իր տրտում դէմքը կը կանգնի նորէն կոտրած նայուածքիս առջև, հեռաւոր խորքի մը վրայ, անյայտ մշուշի մը մէջէն ժպտուն:

Ժամանակէ մը ի վեր գիտէինք թէ սիրտի և շիղբու գրութեան հետ կապուած անհանգստութիւն մը ունէր, որ յաճախ տագնապներ կը պատճառէր իրեն: Գանի մը տարիներ առաջ, Լոնտոնէն վերադարձին, ուր զացեր էր իր սրտի քննութեան համար, բժիշկները խորհուրդ տուեր էին որ օժանդակ մը ընտրէր իրեն և քաշուէր վարչական ծանր ու մտահոգիչ գործերէն:

Տարիներով, գրեթէ իր կեանքի բովանդակ գործունէութեան ընթացքին, անվերջ լկանքի դառնութիւնները իրենց թոյնը լեցուցեր էին իր սրտին մէջ: Տակաւին անսպառ խոնջէնքի տուայտանքները՝ որոնց կամայ և ակամայ անձնատուր եղած էր, իր կրած լուծին և մտահոգութիւններու ծանրութեան հետ միասին, բայց մանաւանդ այս վերջին ութ տարիներու անձկութիւնները Լի. բանանի քաղաքական վիճակի բերումով, աւելի քայքայեցին իր առողջութիւնը, փութացնելով իր մահը:

Վերջին տարիներուն կը խօսէր յաճախ իր անհանգստութեան մասին և կը խնդրէր կարծես վերջնական հանգիստը, զոր մարդ ի վիճակի չէ ունենալ մեր այս աշխարհի մէջ: Այժմ կ'անդրադառնամ թէ հանգիստը որու մասին կը խօսէր, ակնարկութիւնն էր այն խաղաղութեան՝ զոր կ'ողջունէ ռազմիկը՝ իր զէնքը կռուադաշտի վերջի եզրին վրայ վար դրած ատեն, ճակատը յաղթանակի պսակներով նշուլագեղ: Կը զգար թէ եկած հասած էր ժամանակը՝ ուր պիտի կրնար ինքն ալ ըսել Առաքեալին պէս. «Ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ է. զբարւոք պատերազմիս պատերազմեցայ, զընթացան կատարեցի, զհաւատան պահեցի»:

Գոսան տարիներ առաջ, երբ Սիմոն-ի այս էջերուն մէջ, սրտի սեղմումով

վեր կ'առնէինք Երանշնորհ Տ. Տ. Զարեհ Ա. Կաթողիկոսի վաղահաս կեանքը այդ օրերու արտում թոհուրոհին մէջէն, մեր վիշտը այդ շրջանին երկու երես ունէր. ցաւը մեկնողին, որուն մահը, որքան անակնկալ նոյնքան անագորոյն, խորունկ վէրքի նման խոցեր էր բոլոր սիրտերը, զրկելով Կիլիկիոյ Աթոռը իր բարի Գահակալէն և ժողովուրդը իր անձնդիր Հովուապետէն, և ապա արտմուծութիւնը ժամանակին՝ որ այդ օրերուն տխուր հեռապատկերներով կը լեցնէր հոգիները:

Այսօր, փառք Ամենակալին, տարբեր է պատկերը: Հայ Անթիլիասը իրականութիւն մըն է այլևս մեր եկեղեցական և ազգային կեանքին մէջ, և Միլերկրականի ափունքին՝ բնիկ և ուրիշ բազմաթիւ ազգերու կրօնական հաս. տատուծեանց դրացիութեանը մէջ Հայ Եկեղեցին և ժողովուրդը կը վայելին Հայկական Սրբավայրերու և իրաւունքներու տիրացած լինելու իրականութիւնը: Տարակոյս չունինք թէ այս պարագան ուրախութիւն միայն կրնայ պատճառել իր ազգն ու եկեղեցին սիրող ամէն Հայու: Իր մասնաւոր Կաթողիկոսական դիրքը պատճառ մը չէ բնաւ որ անիկա առարկայ չդառնայ Ընդհանուր Հայութեան սիրոյն և հոգածութեան: Որեւէ ազգային գործ երբ կը կատարուի բարի ջանադրութեամբ և զոհացուցիչ արդիւնքներով, ազգին ու եկեղեցիին ամբողջութեան է որ կը պատկանի իր մատուցած ծառայութիւններով:

Ուրախ ենք այսօր որ Կիլիկեան Աթոռը, այսինքն Միաբանութիւնն ու ժողովուրդը իրենց սիրելի Հովուապետի դազադին առջև եթէ մէկ աչքով կուլան, միևնույն կը մխիթարուին, որովհետև իրենց իբրև զօրազուրկ ունին Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը, տաղանդաշատ, կարող և զիտակից դիտապետը, որ պիտի գիտնայ, վստահ ենք խորապէս, պատուով և փառքով տանիլ իրեն աւանդուած գործը: Այս տեսակէտով Երջանկայիշատակ Խորէն Կաթողիկոսը տակաւին ի հող մահու չիջած, իմաստութեամբ ուզեց ընտրել իր յաջորդը, իբրև պատասխանատու Աթոռին և ուրախութիւն իր ժողովուրդին, մահուան տալիք կսկիծը այսկերպ փոխելով մխիթարութեան: Այնպէս որ այսօր երբ բոլոր սիրտերը լեցուած են Հանգուցեալին մահուան կսկիծով, միւս կողմէն կը փառերգեն և կ'օրհնեն իր արժանաւոր յաջորդը, որ կու գայ ձեռք առնելու սրբազան զեկը ծառայութեան, իրեններուն բարւոյն և պատուին համար:

Երջանկայիշատակ Խորէն Ա. Կաթողիկոսը օժտուած էր մէկէ աւելի բաւեմասնութիւններով: Բարեմասնութիւններ՝ որոնցմով զարդարուած պարտի ըլլալ Աւետարանի պաշտօնեան, որպէսզի ամօթահար շիկնումի պատճառ չունենայ երբ լսէ ուրիշներու ըսածը իր մասին, կամ երբ ինքն իսկ անդրադառնայ իր վրայ՝ իր խղճի ատեանին առջև կանգնած: Այդ բարեմասնութիւններէն մին էր ապահովարար այն բարեխիղճ զգուշաւորութիւնը՝ զոր ի գործ դրաւ իր բոլոր պաշտօնավարութիւններու ընթացքին: Երբեք յստուան ու կամակոր՝ այլ միշտ պարզ, ուղիւ և խոհական: Վասնզի կիրքի կայծը յաճախ կրնայ հոգիներու մէջ յառաջ բերել այնպիսի բռնկումներ, որոնք քաղցկեղի պէս վաթակելով՝ կը խռովեն հասարակութեան խաղաղութիւնը: Հանգուցեալը ունէր

հոգեկան այդ բարեխառնութիւնը և զիտէր վարուիլ խոհեմ իմաստութեամբ ինչպէս իր բարեկամին՝ այնպէս ալ իր հակառակորդին հետ :

Երանշնորհ Կաթողիկոսը դրամասէր մը չեղաւ երբեք, մեղք մը՝ որմէ չէ կրցած խուսափիլ մեր կրօնաւորներու մեծ մասը դժբախտաբար, Վասնզի մոմոնան ամենի տէր մըն է որ ուրիշ տէր չի հանդուրժեր : Ոսկիով լեցուն ձեռքը՝ կ'ըսէ Շէյքսպիր, ալօթքի համար Աստուծոյ չի կրնար բարձրանալ : Արծաթասիրութեան կիրքը մայրն է մոլութիւններուն և չարիքներուն և կ'ոչնչացնէ բոլոր առաքինութիւնները : Ընչաքաղցութիւնը հիւանդութիւն մըն է որ բոցի պէս կ'այրէ և վերքի նման կը մաշեցնէ իր անթոշակ ծառան : Մարդեր են առնոնք, որոնք պատրաստ են դիւրութեամբ մասնակցելու ամէն պատուհասի : Դրամասէր չըլլալու այս առաքինութիւնը պիտի բաւէր ներկայացնելու Հանգուցեալը ամենէն առաքինի կրօնաւորը իր նմաններուն մէջ, այսօրուան նիւթապաշտ աշխարհին դէմ :

Դրչի մարդ չեղաւ, իրեն համար Գրիստոնէութիւնը աւելի կեանք էր քան խօսք, ուրիշ բացատրութեամբ՝ ապրուած ճշմարտութիւն : Գործնական ուսուցում մը որ ըստ ինքեան արդէն առողջարար պարտի ըլլալ անհատներուն և հասարակութեան համար հաւասարապէս, պայծառացնելով ամենուն մէջ մաքուր բարեպաշտութիւնը, ծաղկեցնելով սիրոյ, զթութեան և համերաշխութեան կեանքը, և թոյլ չտալու որ միտքերը տանջուին ընդունալին խռովքներով և սիրտերը հիւժին հիւանդագին հրայրքներով :

Աւետարանի պաշտօնեան իր խօսքերուն մէջ և անձին վրայ փայլեցնելով իր քարոզած կրօնքին այդ շնորհները, ինքն իսկ եղած կ'ըլլայ իր հօտին հոգեւոր շինութեան օրինակն ու գործաւորը և պիտի չունենայ շիկնումի պատճառ, ըրած չըլլալով իր պարտականութեանց հանդէպ որեւէ զանցառութիւն, այլ ըլլալու համար, «Ճշակ առանց մօթոյ», Առաքելական բացատրութեամբ : Աստուծոյ ծան մէջ բազմաթիւ են անօթներ, կ'ըսէ Առաքեալը, մենք իսկ ենք անոնք : Այդ կարգի իրողութիւններու բուն արժէքը ոչ այնքան իրենց նիւթին բնութեանը՝ որքան իրենց գործածելութեանը յարմարութեան մէջ կը կայանայ : Նոյնպէս մեր արժանիքը պէտք է տեսնենք ոչ թէ մեր դիրքի և աստիճանի առաւելութեանց, կամ անձնական և պաշտօնական հանգամանքներուն՝ այլ այն ընդունակութեան և պատրաստակամութեան մէջ, որոնցմով կրնանք ինքզինքնիս պիտանի ընծայել Աստուծոյ կամքին :

Այս պէտք է ըլլայ քրիստոնէին ամենէն երկիւղած մտահոգութիւնը. պիտանի ընծայել ինքզինքը՝ իր Տիրոջ : Ամանի մը արծաթ կամ ոսկի, փայտ կամ խեցի ըլլալը չէ այնքան որ ատակ կը դարձնէ զայն իրեն համար սահմանաւանդ նպատակին, որքան իր ներքինին սրբուած ըլլալը : Այլիսէ բայց մաքուր ըմպանակը կը նախընտրենք ոսկի բայց կեղտոտած սկաւառակէն : «Անօթ պատուական, սրբեալ և պիտանի Տեառն» :

Դրչի մարդ չեղաւ ըսինք, ստեղծագործական վաստակի իմաստով, սակայն սէր ու գուրգուրանք ունեցաւ ստեղծագործողներու երկերու նկատմամբ,

մեկենասներ ճարելով և այս կերպով մեկենաս դառնալով անոնց գործերուն ։ Գրի և զրքի նկատմամբ տաժուած այս նուիրումը նուազ չի կշռեր մտքի և սրտի վաստակաւորներու տուածէն ։ Դանակահարը զրկուած մասններու գործածուած ենէն, ապահովաբար աւելի ուժով կը տառապի տուայտանքը երզի քաղցրուած թեան, ստեղներու ներքե պահուած ։ Աստուածահաճոյ է զիրը թէ՛ զայն դրուածողին և թէ անոր վրայ գուրգուրացողին համար ։ Արեւմտեան սուրբերէն մին կ'ըսէ թէ իւրաքանչիւր վանական որ զիր մը կը զրէ և կամ անոր արժէքը վեր կ'առնէ՝ ասեղ մը կը մխէ սատանայի աչքին մէջ ։

Այս իրողութեան շօշափելի փաստեր էին իր սրտեռանդն ծառայութիւնները Հայ դպրոցին, Հայեցի դաստիարակութեան, Հայ գրի և լեզուի տարածման ։ Ճէզիրէէն սկսեալ մինչև Կաթողիկոսական Դահլը, իր կառուցած դպրոցներու և եկեղեցիներու ցանցը, իր հաստատած զրական մրցանակները և հրատարակչական ֆօնտերը, հանրային բնակարաններու շարքը պերճախօս վկաներ են իր այս զգացումներու ջերմ հաւատքին ։ Իր օրով Անթիլիասի Կաթողիկոսութանը, իր Վեհարանով, վարդապետներու յատուկ բնակարաններով, դամբարանով, տպարանով և նման կառուցումներով վայելչագեղ և նախանձելի իրականութիւն մը եղաւ յաշս մերագնէից և օտարներու ։

Իրաւամբ ժմաւար Կաթողիկոս մը եղաւ Հանգուցեալը ։ Իր գերագոյն ջանքը եղաւ, այդ օրերուն, ինքնաբաւ կեդրոնի մը վերածելու Հաստատութիւնը, որպէսզի ան կարենայ ծառայել իր նպատակին ։ Աթոռին նւթական հիմերու ամրապնդումը զխաւոր զրուականը պիտի հանդիսանար անոր կրօնական և բարոյական առաքելութեան յարատեւմին և զարգացման ։ Նկատելի վաստակ մը կապուեցաւ իր անունին նաև հանրանուէր գործունէութեան մարդէն ներս ։ Լէյլա - աւանի իրագործումը ամենէն պերճախօս վկայութիւնն է այս տեսակէտով ։

Դիտելով զինքը իր հոգևոր պաշտօնին մէջ, կարելի էր տեսնել Հանգուցեալ Վեհին անձին վրայ քրիստոնէական առաքինութեանց այս շնորհները, նուիրումի զգացումին հետ հաշտեցնելով Դահլանայապետական իր կոչումը ։ Լաւատես էր և համբերող, անա իր նկարագրին կարկառուն զիծերը ։ Պարզ էր, անպատրուակ և բարի ։ Հանգուրժողութեամբ զիտէր դիմաւորել բոլոր անարի յարձակումները ։ Մարդերու բարի կողմերը միայն կարենալ տեսնելու և ապագայի լաւագոյն յոյսերուն կառչած մնալու այս առաքինութիւնը նկարագրի և ներքին քաջութիւն կը պահանջէ ։ Իրեն յատուկ այս զգացումներուն շնորհիւ էր որ ան կրցաւ տարիներով ճէզիրէի հովուութենէն մինչև Լիբանանի առաջնորդութիւնը և ապա Կաթողիկոսութեան քառն տարիներուն, պատուով և իմաստութեամբ առաջնորդել իր խնամքին յանձնուած հօտը, եկեղեցական, ազգային և քաղաքական ամենէն դժնդակ պայմաններու ընդմէջէն ։ Դահլանուն տարիներ շարունակ ան ըրաւ իր լաւագոյնը, յանձանակելու իր ժողովուրդի հոգևոր, կրթական և վարչական կարիքները, հաւատարմի՝ եկեղեցականի իր սկզբունքին, տալով զգկայսերն կայսեր և զԱստուծոյն Աստուծոյ ։

Իբրև վերագիտող իր ժողովուրդին, ան մօտէն հետեւեցաւ միշտ Կիլիկ-

եան Թեմերու իր հաւատացեալներու կեանքին, անձամբ այցելելով, Լիբանանէն և Սիւրիայէն դուրս, Ամերիկա, Յունաստան, Թէրման, Թաւրիզ, Նոր Զուլա, Քանաութ և ուրիշ վայրեր, ոսկի շղթան հանդիսանալով բոլոր այդ երկիրներու իր հաւատացեալներուն հոգիները իրարու կապող, հաւաքելու, սփռելու, յստադրելու բոլորը, հաւատարմ մեր Եկեղեցիի դարաւոր դերին, Հովուապետական այցելութիւններ տուաւ Նոյնպէս Եթովպիա, Վատիկան, Լիզպոն, Վիեննա, Վենետիկ և այլ կեդրոններ, սերտացնելով Կիլիկեան Աթոռին յարաբերութիւնները Քրիստոնէական քոյր Եկեղեցիներու հետ:

Հանգուցեալի մտքին մէջ Հայ Եկեղեցին կրօնական Հաստատութիւն մը չէր միայն, ծրագիր մը՝ որ շինուած կու գայ անցեալէն: Այդ ծրագիրը կրնար պատշաճիլ ուրիշ աւել ժողովուրդի մը՝ բայց ոչ Հայ ժողովուրդին, վասնզի ո՛չ մէկ ժողովուրդ կրնայ Հայ ժողովուրդը ըլլալ և ներկայացնել այս տեսակէտէն անոր իրականութիւնը:

Անցեալի պաշտամունքը, կրօնական բարձր ոգին և ժողովրդային ծառայութիւնը կը կազմէին իր հաւատքին խարիսխները: Կը հաւատար անցեալէն դէպի ապագան երկարող մեր ճակատագրին, անոր մէջ զգալով միշտ Աստուծոյ Մատը: Անցեալի սէրը, կրօնքի զգացումը և Ազգին խղճմտօրէն ծառայելու սկզբունքը լոկ որակումներ չէին իրեն համար, այլ և ուժգին և զանգուածեղ զգացումներ: Խորհմուտ մը չէր անիկա, ոչ ալ մասնագէտ մը՝ Եւրոպական պատրաստութեամբ, սակայն Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի սպասին մարդը եղաւ, և այդ պէտքերուն համար պատրաստեց ինքզինքը գերազանցապէս:

Աղօթքնք ի սրտէ, որ անմահութեան Տէրը ընդունի իր տառապած պաշտօնէի հոգին ի շարս երանեալ Հայրապետաց: Տայ մխիթարութիւն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհաշնորհ Հայրապետին, Սրբազան Եպիսկոպոսներուն, Հոգեշնորհ Հայրերուն, զպրեվանուց աշակերտութեան և Կիլիկեան Թեմի բոլոր պաշտօնական Մարմիններուն և բարեպաշտ ժողովուրդին, որոնք զիտենք թէ ընկճուած են ազէտի հաւասար մահուան զգացման ծանրութեան տակ: Ամենուն կը մաղթենք Երկնային մխիթարութիւն:

Աչք յարտասուս՝ խոնարհած ենք իր մտածումին առջև և կը պաղատինք հոգեաւանդն սիրով, որ Քահանայապետն Յաւիտենից օրհնէ նորոգ Հանգուցեալ Վեհին անունն ու յիշատակը, ի լոյս երեսաց ընդունի իր հոգին և իր օրինակը կենդանի պահէ ընդմիշտ առաջի աշաց մեր և ամէն անոնց, որոնք նուիրուած են ի ծառայութիւն Ս. Եկեղեցւոյ:

«Յիշատակն արդարոց օրհնեալ յաւիտեան»:

Ե.